

הואיל משה

פרשת נצבים - וילך
שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

חיוב תפלה מה"ת אלא דחכמים הם שחייבו להתפלל אותן התפילות שיסודו האבות, אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, י"ל דס"ל דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם כדאיתא בספרי דברים (פרשת עקב פסקא מ"א) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה, או אינו אלא עבודה ממש וכו' וכן ברוד הוא אומר תכון תפלת קטורת לפניך וכו' עיי"ש, וכ"ה בריש מסכת תענית (דף ב.) ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שבלב זו תפלה עיי"ש, ונראה דמקרא אתינן לה דתפלה במקום קרבן, ומשו"ה כנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מה"ת, ולפי"ז בהא קמיפלגי דמ"ד תפלות אבות תקנום ס"ל דחיוב תפלה רק מדרבנן, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ס"ל דחיוב תפלה מה"ת.

ולפי"ז י"ל דכל ענין תשלומין בתפלה לא שייך אלא למ"ד תפלה אבות תקנום, דלדידיה תפלה הוה מדרבנן ושפיר י"ל דחכמים תיקנו גם דין השלמה, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מה"ת, מסתברא דכמו לגבי קרבן אמרינן אם עבר זמנו בטל קרבנו ואין בקרבנות דין תשלומין, כמו"כ י"ל לענין תפלה עיי"ש בספר שפע חיים.

והיוצא לנו מזה דאי ס"ל תפלה מה"ת ותפלות כנגד תמידין תקנום אז אמרינן דלא מהני תשלומין, משא"כ אי ס"ל דתפלה מדרבנן ותפלות אבות תקנום, י"ל דתשלומין מהני לתפלה.

ואיתא בקידושין (כ"ג:) אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני (לענין הקרבת קרבנות) שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה דאמרו), דנדרים (ל"ה:) מיבעיא ליה להגמ' אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דר"ה בריה דרב יהושע עכ"ק.

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם הל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהנה במסכת קידושין (שם) פריך הגמרא על ר"ה בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ומשני, ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שיהיו הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטיין, דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חבירו מיד רבו של חבירו (אם אינו מקבל גיטו משום דלא יצא הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחבור שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש.

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל: טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימך: לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו אשר ה' אלקיך כרת עמך היום: ואיתא במד"ר, הלכה, אדם מישאל שלא התפלל תפלת השחר, או תפלת מוסף, או תפלת המנחה, הרבה פעמים שלא פנה להתפלל, או מקוצר שהיה עושה צרכיו, או שהיה מהלך בדרך ושכח להתפלל, איזו עשה מותר לו להתפלל וכו', כך שנו חכמים, תפלת השחר עד חצות, תפלת המנחה עד הערב, תפלת הערב אין לה קבע וכו' עיי"ש, וצ"ב שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בספר שפע חיים ירח האיתנים (ח"א דף ס"א) לפרש, דשאלת המדרש הוא במי שלא התפלל אי יש תשלומין לתפלות, דבטור או"ח (ס" ק"ח) כתב, טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים וכו', כתב בה"ג טעה ולא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתיים, שכח ולא התפלל ערבית ושחרית יתפלל במנחה שלוש וכו', רצונו לומר כל זמן שלא עבר היום יש תשלומין לתפלותיו, אבל הרשב"ם כתב שאין תשלומין אלא כשנזכר בזמן תפלה ראשונה שאחריה, אבל לא נזכר עד שעבר זמן ב' תפלות אין לו תשלומין וכ"כ הרמב"ם וכו', ובשו"ע (סעיף ד') פסק המחבר כהרשב"ם, וע"ז שאל המדרש ונסתפק היאך הדין בחיסור כמה תפלות אם גם אז מהני תשלומין, וז"ש הרבה פעמים שלא פנה להתפלל וכו', ושאל עוד או שהיה מקוצר שהיה עושה צרכיו, היינו דגם את"ל דב' תפלות לא שייך תשלומין שמא בגווני דהוה אונס וכו' אפילו לכמה תפלות איכא תשלומין, והשיב כך שנו חכמים, תפלת השחר עד חצות דוקא וכו' דס"ל להמדרש שאין דין תשלומין בתפלה כל עיקר ואף בנאנס, ולא כגמ' דידן.

ולכאורה יש לומר דזה אי שייך תשלומין לתפלה תליא בפלוגתת ר' יהושע בן לוי ור' יוסי ברבי חנינא במסכת ברכות (דף כ"ז:) דר' יוסי ברבי חנינא ס"ל תפלות אבות תקנום, ור' יהושע בן לוי ס"ל תפלות כנגד תמידין תקנום עיי"ש, דלכאורה יש לעיין אי אמרינן דאבות תקנום, וכי מחמת כן נתחייבו בניהם אחריהם בחיוב גמור, והרי מצינו דקיים אברהם אבינו ע"ה כל התורה עד שלא ניתנה, ואפי"ה חזר הקב"ה ונתן התורה לישראל בסיני, ומשמע דבשביל קבלת אברהם אבינו ע"ה עדיין לא חל החיוב על זרעו אחריו, וי"ל דלא שייך חיובא מחמת שקיימו האבות, ולפי"ז י"ל דלא הוי

(שם) ד"ה קשים כתבו בתוך דבריהם שני טעמים למה קשים גרים לישראל, או דהגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או משום שכיון שהם מדקדקין במצוות יותר מישראל, הקב"ה מזכיר מתוך כך עונותיהן של ישראל ח"ו עיי"ש, והאריכו בזה בספרי הדרוש.

ובהואיל משה פרשת ויקרא (אות ח) הבאנו מש"כ כ"ק האדמו"ר מזוויהל זצ"ל (פרשת לך שנת תש"ס) לפרש, מה דאיתא במסכת יבמות (דף מ"ו), גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים סחופים ומטורפים ויסורין באים עליהם וכו' עיי"ש, והנה הא דצריכים לומר להם כן, משום שמא יחזרו לסורם בראותם כשנתגיירו באים עליהם כל היסורים האלה, כדאיתא במסכת יבמות (דף מ"ה) מפני מה גרים בזמן הזה מעוניין ויסורים באים עליהם, ולא הגינו עליהם המצוות שקיימו כשנתגיירו, וע"כ הא דלא הגינו עליהם המצוות והמעש"ט שעשו, משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולפי"ז יצא לידון בדבר החדש דזה דמקבלין גרים או לא, והיינו משום דחיישינן שמא יחזרו לסורם כשיבא עליהם יסורים, היא תלוי אי אמרינן שכר מצוה בהאי עלמא איכא או לא, דאי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ליכא למיחש דלמא יבאו עליהם יסורים כשיקיימו המצוות, וגם שמא יחזרו לסורם, דהוה כספק ספיקא, דמסתברא שלא יבאו עליהם יסורים, ויקבלו שכר מצוותם בהאי עלמא, ומשו"ה שפיר אמרינן דמקבלים גרים, אבל אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולא יגין עליהם המצוות שיקיימו, א"כ מילתא דשכיחא הוא שיבאו עליהם יסורים ושמא יחזרו לסורם, ומשו"ה אין מקבלין גרים עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה (באוותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף מ"ג) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימך לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב) כתב, דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר הו"ל בגדר מצי עבד דמצי משוי שליח, ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה חובת תפלה, וא"כ י"ל דמשו"ה כהני הוי שלוחי דידן כיון דכל ישראל נחשבו בגדר איתנייהו במקצת תורת קרבנות משום דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל התפלה כעין עבודה, ועיין בטו"ז או"ח (סי' ק"ב סק"א) דלחד פירושא ואשי ישראל הכוונה על התפילות, דתפילה דהוא נגד הקרבנות נקרא אשי ישראל, הרי שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קו' התוס', ד"ל דר"ה בריה דרב יהושע ס"ל דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה הו"ל בכלל מידי דלא מצי עביד, וע"כ ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, אבל הגמ' במסכת נדרים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה פ' לך (דף שכ"ז) עיי"ש, והיוצא לנו מזה דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז עכ"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז), במאי דאיבעיא לך במסכת נדרים (דף ל"ה) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב) ובמסכת חולין (דף י"ג), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישאל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאיתא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב בספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג) ליישב, עפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ד) דהא דדרשינן איש איש תליא אי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

והנה יש חילוקי דיעות אם קבלת גרים מעליותא הוא לישראל או דאדרבה איכא גריעותא בזה, דבמסכת פסחים (דף ס"ו) איתא, דלא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, הרי דגרים חביבין כ"כ דכל גליות ישראל אינו אלא בעבורם שיבואו ויתגיירו, אך במסכת קידושין (דף ע') איתא קשים גרים לישראל כספחת, הרי דקבלת גרים לאו מעליותא הוא, ובתוס'

ובזה יבואר שייכות שאלת המדרש, דכיון שאמר הכתוב אתם נצבים היום כלכם וגו' וגרך אשר בקרב מתנין וגו', ורמז להם דחביבין הם הגרים דנמנו יחדיו זה לצד כל ישראל, ומעתה נקטינן דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, וס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ואיש איש אתיא לרבות דעכו"ם נודרים נדרים ונדבות, וע"כ דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, ומעתה י"ל דתפלות אבות תקנום, ולכן נתעורר המדרש כאן אי יש תשלומין לתפלה, ומשני דבאמת ליכא תשלומין ודו"ק.

ב) עו"ל, עפי"ד השפע חיים הנ"ל דהמדרש נסתפק אי יש תשלומין לתפלתו, וזה תליא אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, דלמ"ד דאבות תקנום ולדידיה תפלה הוה דרבנן שפיר י"ל דחכמים תיקנו גם דין השלמה, אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, ומקרא אתינן לה דתפלה במקום קרבן, ותפלה הוה מה"ת, ולדידיה י"ל דאם עבר זמנו בטל קרבנו ואין לו דין תשלומין עכ"ד.

והבאנו מש"כ בספר בנין שלמה דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז עכצ"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

ואיתא במדרש תנחומא בפרשתן (ס"ג) עה"פ לעברך בברית וגו', שלש בריתות כרת הקב"ה כשיצאו ממצרים, אחת כשעמדו לפני הר סיני, ואחת בחורב, ואחת כאן (בערות מואב), ולמה כרת הקב"ה עמהן כאן, מפני שאותו הברית שכרת עמהן בסיני, בטלוח ואמרו אלה אלהיך ישראל, לפיכך חזר וכרת עמהן בחורב, וקבע עליה קללה למי שחזור בדבריו וכו' עיי"ש.

ולכאורה למה בטלה ברית ראשונה ע"י עשיית העגל, הלא היה להם אמתלא על עשייתם, כדאיתא במסכת ע"ז (דף ד'), לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה, (גבורים ושליטים ביצורם היו ולא היה ראוי להתגבר יצורם עליהם, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה) עיי"ש, ולפי"ז דהיתה גזירת המלך אמאי בטלו הברית.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי אמרינן דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

אמנם דבר זה אי מהני תשובה על חטא דע"ז או לא תליא אי אמרינן עשה דוחה שני לאוין או לא, דבספר חמודי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דעל חטא דע"ז לא מהני בתשובה, לפי"מ דאמרינן במסכת יומא (דף פ"ג), א"ר יוחנן, גדולה תשובה

שדוחה את ל"ת שבתורה (לא יוכל בעלה הראשון וגו'), שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ והיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' עיי"ש, ולפי"ז הטעם דמועיל תשובה על עבירה משום דאמרינן דעשה דתשובה דוחה הל"ת דעבירה, וכ"ז תינה בשאר עבירות דליכא רק מעשה העבירה, דהמחשבה ל"ה עבירה, דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), וליכא רק חד ל"ת שפיר אמרינן דהעשה דתשובה דוחה הלאו, משא"כ בע"ז דהמחשבה נמי נחשב לחטא כאלו עשה מעשה, דכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכתב המהרש"ל בביאורו על הסמ"ג (ל"ח א) דמהאי קרא ילפינן איסור ע"ז במחשבה, כמש"כ הסמ"ג שלא להעלות במחשבה ח"ו שיש שום אלהים זולת ה', דכן משמע לך אפילו כשגלוי לך לבר דהיינו במחשבת לבך עיי"ש, נמצא דבכח דע"ז יש בה ב' לאוין, מה שחשב לעבוד ע"ז, ועצם המעשה שעבד לע"ז, וכיון דאמרינן דאין עשה דוחה שני לאוין לכן אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה עיי"ש.

והפמ"ג בספר שושנת העמקים (כלל ב) הביא דברי הפנ"י במסכת ביצה (דף ה) דנקט בפשיטות דעשה דוחה ב' לאוין, מהא דאמרינן במסכת נזיר (דף כ"ח) מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין עיי"ש, וכתב ע"ז הפמ"ג דאי מהתם ילפת נמצא דפליגי בכך ר"י ור"ע, [דהתם ילפינן מקרא דנזיר וכן כה"ג מטמאין למת מצוה, ור"ע מצריך לימוד מיוחד לכ"ג שהוא נזיר שמטמא למת מצוה, ור"י אמר דכיון דילפינן לנזיר ולכ"ג ממילא דגם כ"ג שהוא נזיר מטמא דמה לי חד לאו ומה לי תרי לאוין, הרי דר"ע שפיר מחלק בין לאו אחד לתרי לאוין, וא"כ הדרינן לכללא דהלכה כר"ע מחבירו עיי"ש, והאריכו בזה האחרונים.

והנה הרמב"ם בהל' כלאים (פ"י-הל"א) כתב, המלביש את חבירו כלאים, אם היה הלושב מזיד, הלושב לוקה, והמלביש עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, ואם לא ידע הלושב שהבגד כלאים והמלביש מזיד, המלביש לוקה והלושב פטור עכ"ל, ומקורו בתוספתא במסכת מכות (פ"ג-י), ומהר"י קורקוס כתב הטעם משום דכתיב לא תלבש שעטנז קרי ביה לא תלביש עיי"ש, ומש"כ הרמב"ם שאין המלביש לוקה כי אם כשלבשו שוגג, וכמו שכתב שם דטומאת כהן אין המטמא לוקה כי אם כשהמתטמא שוגג, תמה הכס"מ שם דמנא ליה הא, ומפשט התוספתא מוכח דאין חילוק רק דאפילו כשהלושב מזיד איכא עבירה בפני עצמו להמלביש, וכתב באתון דאורייתא (כלל ב) דלפי"ז נמצא ג"כ דהלושב כלאים לעצמו לוקה שמונים משום מלביש ומשום לובש, וכ"כ המנחת חינוך (מצות תקי"א) עיי"ש, ולפי"ז קשה על דעת הר"ש מקינון בספר הכריתות דאין עשה אחת דוחה ב' ל"ת, ואמאי הרי עיקר דין עדל"ת ילפינן מכלאים בציצית ושם הרי הוי שני לאוין משום מלביש ומשום לובש עכ"ק.

ואיתא בילקוט פרשת מטות (רמז תשפ"ג), אל ראשי המטות לבני ישראל לאמור, בני ישראל עוברין בכל יחל ואין עכו"ם עוברין בכל יחל עיי"ש, אך הא דממעטינן דאין עכו"ם מוזהרין בכל יחל אינו דבר השווה לכל, דהתוס' במסכת נזיר (דף ס"א:) ד"ה הניחא כתבו, דב"נ אינו בכל יחל עיי"ש, אך במסכת ע"ז (דף ה:) איתא, א"ר אלעזר, מנין למחוסר אבר דאסור לבני נח (להקריב לגבוה ודומיא דקרבתו שנהגו אבותיהם לשמים הן נוהגין לעבודת כוכבים שלהן), דכתיב ומכל החי מכל בשר שנים מכל וגו' (על שם שהיה עתיד נח להקריב מהן דכתיב ויקח מכל בהמה הטהורה וגו'), אמרה תורה הבא בהמה שחיין ראשי אברים שלה וכו' עיי"ש.

והקשו התוס' (ד"ה מנין) וז"ל, ותימה מ"ט לא חשיב ליה בהדי ז' מצות שנצטוו ויתחייבו עליו מיתה, ואין לומר משום דאזהרתיה לא כתיבא בהדיא, הא מכלל הן אתה שומע לאו, כדררשינן מכל עץ הגן אכל תאכל ולא גזל, ודבק באשתו ולא באשת חבירו, אלא י"ל דהאי קום עשה הוא, דמאיש איש מרבינן שהעכו"ם נודרים נדרים ונדבות כישיראל, ואם נדר מחוסר אבר אמרינן ליה קום והבא קרבן שלם וקום ועשה לא קחשיב עכ"ל, ומשמע דגם ב"נ מצווה בכל יחל דהרי בלא"ה לא היה חייב להביא קרבנו.

ובגליון הש"ס הקשה הגרע"א זצ"ל, דיש לעיין למה אומרים לו הבא קרבן שלם, וכי מחוייב הוא בכך להביא קרבן שלם, אף בנדר ואמר הרי עלי, אפי"ה הרי אין ב"נ מצווה על לאו דלא יחל ועל מוצא שפתיך, רק דברוצה להביא מחוסר אבר אמרינן לו אל תביא, אבל להביא אחרת מנ"ל עכ"ל, הרי דהגרע"א ס"ל בפשיטות דב"נ אינו מצווה בכל יחל.

ועיין במל"מ ה' מלכים (פ"י ה"ז) ד"ה ודע, שציין לדברי התוס' דמשמע מדבריהם דבני נח מצווין בכל יחל, ותמה על דבריהם דמנלן, והאריך טובא בהאי ענינא, והביא שמצא דאיפלוגי בזה בירושלמי נזיר (פ"ט-ה"א), דאיתא התם, מה מיעטת בו (דבנדריה כתיב לבני ישראל לאמור), ישראל בכל יחל ואין העכו"ם בכל יחל (ופליגי ר' יונה ור' יוסי לענין מה מיעטיה קרא), אמר ר' יונה, ישראל יש להן היתר חכם, עכו"ם אין להן היתר חכם, (דנפקא לן היתר חכם מדכתיב לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, דזה נוהג רק בישראל משא"כ עכו"ם לא שייך בהם התרה על נדרם), אמר ר' יוסי, ישראל צריכין היתר חכם והעכו"ם אין צריכין היתר חכם (דאינו צריק היתר חכם מיעטיה קרא שהוא מיחל בעצמו את נדרו), ואתייהא דר' יוסי כדר' אבהו, חדא נכרית אתת לגבי רבי אבהו (לשאול על נדרה), אמר לאבימי בר טובי, פוק ופתח לה בנולד (משום דסבר דאינה צריכה היתר חכם שהרי אין פותחין בנולד), ודרבי יונה כרבי אחא, דאמר הוא לבן הוא כושן רשעתיים (שופטים ג-ח), ולמה נקרא שמו כושן רשעתיים, שעשה שתי רשעיות, אחת שחילל את השבועה (שנטבע ליעקב אבינו בכריתות ברית השלום אלמא דחל השבועה על עכו"ם מדקרי לה רשעת ומודריש שחילל את השבועה ש"מ שאין מועיל לו התרה), ואחת ששיעבד בישראל שמונה שנה וכו' עיי"ש.

ומור"ר הגאון האדיר מווייטצען זצ"ל בספרו אלף דבר כת"י (אות שמ"ג) כתב, דהכס"מ כתב משום דכתיב לא תלבש שעטני קרי ביה לא תלביש, וכדאמרינן במסכת נזיר (דף מ"ד:) דהמגלח את הנזיר עובר ג"כ בלאו דכתיב ותער לא יעבור על ראשו קרי ביה לא יעבור דהיינו שאדם אחר אסור להעביר שער הנזיר עיי"ש, ולפי"ז י"ל לפי"מ דכתב רש"י"ל במסכת קידושין (דף י"ח:) דר"ש דס"ל יש אם למקרא, היכא דלא מכחשי אהדדי דרשו שניהם מקרא ומסורת, וא"כ ה"ה הכא דליכא סתירה שפיר מחייב משום לובש ומשום מלביש, אבל למ"ד דדריש רק יש אם למסורת לא נוכל לחייבו ב' רק משום המסורת, ולפי"ז יוצא לנו דבר חדש דאי ס"ל יש אם למקרא ילפינן מכלאים בציצית דעשה דוחה ב' לאוין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אז אמרינן דדחי רק חד לאו עכ"ד מור"ר זצ"ל.

והבאנו קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז), במאי דאיבעיא לן במסכת נדרים (דף ל"ה:) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב:) ובמסכת חולין (דף י"ג:), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישיראל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאתיא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א:) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

והצל"ח במסכת חולין (דף כ"ב) דחה קושיא זו, דכל האיבעיא דשמא כהני הוי שלוחי דידן מיירי רק לענין קרבנות דישיראל, משא"כ בעכו"ם שנדר נדרים ונדבות לא בעי שליחות כלל, דבשלמא בישראל שהוא מחוייב להביא קרבנות חובה, וגם קרבנות שנדר צריך להביא כדי לצאת חובת נדרו שלא יעבור על לא יחל דברו, וא"כ אי ליכא בקרבנות ישראל שליחות, אינו יוצא הישראל ידי חובתו, דבמה שמוסר קרבנותיו לא עשה עדיין כלום אם לא מטעם שלוחו של אדם כמותו, ולכן לגבי ישראל מיבעי ליה להגמ' אי כהנים הוי שלוחי דרחמנא ויצא ידי חובתו תיכף כשמסר הקרבן להכהן דיד כהן כיד גבוה, או דילמא דשלוחי דידן נינהו ורק כשהכהן מקריב הקרבן אז יצא ידי חובתו מטעם שלוחו של אדם כמותו, וכ"ז יש לדרן רק גבי ישראל, אבל נכרי דליכא ביה חיובא כלל לקיים נדרו, דהרי אינו מחוייב על כל יחל, לא שייך לדרן לגביו אם כהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, דהרי הכהן אין צריך כלל שיעשה בשליחותו, וקרא רק קמ"ל דאם הביא קרבנות מקבלין ממנו, וממילא דאין להוכיח מכאן דכהנים הוי שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ועיין בבית מאיר עמ"ס נדרים (דף ל"ה:) שכ"כ וז"ל, שמעתי מקשים וליפשוט ממה דקיי"ל שהנכרים נודרים נדרונ"ד כישיראל ואלו נימא שלוחי דידן נינהו הא נכרים ליי"ל שליחות, ושבוש הוא כי נונ"ד מעולם לא הוטל עליהם להקריבו דליבעי שליחות וכו' עיי"ש.

ובספר שפע חיים לחנוכה (סי' קפ"ח ענף ד' - וסי' רי"א אות ג') כתב, די"ל דבני נח מצווים על הנדרים מהא דכתיב ויצו ה' אלקים על האדם לאמור מכל עץ הגן אכל תאכל וגו', די"ל דלאמור אתיא לאסור עליהם הנדרים בכל יחל דברו, ושיעור הכתוב הוא על דרך מכלל הן אתה שומע לאו, לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל, אם יאמר שיאכל מעץ הגן או מותר באכילתו, הא אם אמר שלא יאכל אז חל עליו איסור נדר, ומכאן נצטוו בני נח על הנדרים עכ"ד.

ועיין בשו"ת מהרי"א חיו"ד (סי' א') שדן לענין נשי בני נח אי הוזהרו בשבע מצוות, והעיר שם דלא מצינו אזהרה לחוה על עץ הדעת, אך י"ל דמקרא (בראשית ב-ט"ו) ויצו ה' אלקים על האדם לאמר דרשינן דהיינו לאמר לחוה עיי"ש, וכ"כ באור החיים הקדוש (שם), וכ"כ בכלי יקר עה"פ אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשית ג-א) עיי"ש.

אך עיין במהרש"א במסכת סוטה (דף טו), אהא דאיתא שם שהנחש רצה שחווה תתן מעץ הדעת לאדה"ר וימות וישא הוא את חוה, והקשה המהרש"א (בחדא"ג) דהלא אם תאכל חוה מעץ הדעת תמות גם היא והיאך ישא אותה, וי"ל דהנחש סבר דהציווי נאמר רק לאדה"ר בלבד, כי באותו שעה עדיין לא נבראת חוה, אמנם כיון שחווה היתה מעצמו ובשרו הו"ל כאלו נצטוית גם היא עיי"ש, ובחזקוני עה"פ אל האשה אמר וגו' (פרשה כ-ט"ו) כתב, שאלו גויים את ר' יהושע, למה נתקללה חוה על אכילת עץ הדעת מאחר שעדיין לא נוצרה בשעת הציווי, אמר להם על האדם כתיב על כל אבריו של אדם והיא נבראת מצלעו עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאי ס"ל דחוה מצלע נבראת, א"כ לא בעינן קרא מיוחד לאסור לחוה לאכול מעץ הדעת, כי גם היא נכללת בציווי של אדה"ר כיון שהיתה עצמו ובשרו בעת האזהרה, וכשנצטווה אדה"ר נצטוית גם היא.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקיף לה רב נחמן בר רב יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא והא קא חזינן דמזקא (שמזקא) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלהו לשנים ועשה מן האחד חוה) שנאמר אחור וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ז), דזה תליא אי יש אם למקרא או למסורת, דהכתיב הוא בשני יודיין וייצר, משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודיין אז יש לדרוש דהוה ב' יצירות ודו פרצופין נבראו, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד אז אמרינן דמצלע נבראת עכ"ד.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכיון דכתיב אתם נצבים היום וגו' לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו, דהווקקו לחדש את הברית מחמת שהברית הראשון נתבטלה על ידי מעשה העגל, ומוכח דנחשב להם לעון, דאין לומר שנתגלגל עליהם מן נשמים כדי להורות תשובה, שהרי על חטא דע"ז לא מהני תשובה, משום דאין עשה דוחה שני לאוין, ולפי"ז ס"ל יש אם למסורת, וס"ל דו פרצופין נבראו, ואתיא קרא לאמור לאסור לחוה לאכול מעץ הדעת, ולפי"ז ליכא קרא דב"נ מחוייב לקיים נדרו, ומעתה י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן, ולפי"ז ס"ל תפלות כנגד תמידין תקנום, ומעתה הדין נותן דעבר זמנו בטל קרבנו ולא מהני תשלומין, ולכן נתעורר לשאול במי שלא התפלל אי מועיל תשלומין, והשיב דאה"נ כדמוכח מהני קראי דלא מהני תשלומין לתפלה מאחר ובמקום קרבן היא עומדת ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפי"ד השפע חיים הנ"ל דספיקת המדרש הוא, אי יש תשלומין לתפלתו, וזה תליא אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, דלמ"ד דאבות תקנום ולדידיה תפלה הוה דרבנן שפיר י"ל דחכמים תיקנו גם דין השלמה, אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, ומקרא אתינן לה דתפלה במקום קרבן, ותפלה הוה מה"ת, ולדידיה י"ל דאם עבר זמנו בטל קרבנו ואין לו דין תשלומין עכ"ד.

ובספר מאמר מרדכי (פרשת וירא) כתב דזה אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, תליא במה דפליגי במסכת ב"ב (דף כ"ה) אי שכינה במערב או שכינה בכל מקום, דאיתא (שם), מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי מן העיר נ' אמה (משום ריח רע), אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר (שאין הרוח מזרחית קשה תמיד), ובגמ' הביא ברייתא, ר' עקיבא אומר לכל רוח הוא עושה חוץ ממערבה דאינו עושה כל עיקר, מפני שהיא תדירא, ומסקינן מאי תדירא, תדירה בשכינה (במערב היא שוכנת), דאמר ריב"ל, בואו ונחזיק טובה לאבותינו (אנשי כנסת הגדולה), שהודיעו מקום תפילה (שאמרו מקרא זה בספר עזרא), דכתיב וצבא השמים (השמם והירח העומדים במזרח) לך משתחויים (למערב) עיי"ש.

וכתבו התוס' (ד"ה לבל), דכל הני אמוראי (דס"ל שכינה בכל מקום) לית להו הא דתניא במס' ברכות (ל), דחייב אדם להתפלל נגד ירושלים, משום דכתיב והתפללו אליך דרך ארצם, דלדידיהו אין צריך להתפלל נגד ירושלים דהרי השכינה בכל מקום עיי"ש.

אך י"ל עוד טעם דמשו"ה צריך להתפלל נגד בית המקדש וקודש הקדשים, משום דתפלות כנגד תמידין תקנום וראוי לעורר ולכוון לאותו המקום, ולפי"ז מובן, דמאן דס"ל תפלות כנגד תמידין תקנום ס"ל דלכן צריך לכוון את התפילה כנגד ירושלים ומקום המקדש, כי שם מקום הקרבנות, ולעולם י"ל שכינה בכל מקום, ומ"ד דתפלות אבות תקנום ס"ל דהא דצריך להתפלל נגד ירושלים ובית המקדש טעמא הוא משום דשכינה במערב וקדשי קדשים הנו בצד מערב עכ"ד.

ליכתב בפרשת במדבר סיני), רבי אומר לא מן השם הוא זה (לא זה השם של טעמי הסימניות דמקומה היא דפרשה זו בתחלת מסע שנסעו מהר סיני דאיירי לעיל מיניה ויהי בחודש השני בשנה השנית בעשרים לחדש נעלה הענן וגו'), אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו.

כמאן אזלא הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה (דפרשה זו ספר לעצמו נמצא שלמעלה ספר לעצמו ושלמטה ספר לעצמו והואיל וזה מקומה נמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים) כמאן כר', מאן תנא דפליג עליה דר', רשב"ג הוא, דתניא רשב"ג אומר, עתידה פרשה זו (לעתיד שיהו כל הפורעניות בטלין ולא ידאגו לפורענות ויצר הרע בטל) שתיעקר מכאן ותכתב במקומה, ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה, פורענות שנייה מאי היא ויהי העם כמתאוננים, פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' וא"ר חמא בר' חנינא שסרו מאחרי ה' (בתוך ג' ימים למסעם התאוו האספסוף תאוו להתרעם על הבשר כדי למרוד בהקב"ה), והיכן מקומה, אמר רב אשי בדגלים עיי"ש.

ובספר זרע יצחק על משניות מסכת ידים (פ"ג-מ"ב) הביא מהגאון מוהר"ר העשיל זצ"ל וז"ל, תנן טעם למה הפסיק בין פורעניות, ומה בכך אם המה סמוכות, ותו בעי טעמא למה הפסיק דוקא בזה הפרשה ויהי בנסוע וגו', אך י"ל עפ"מ דאיתא במדרש רע ירוע כי ערב זר רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים, למה שקשה גרים לישראל כספחת, והטעם כתבו התוס' במסכת קידושין (דף ע"ג) ד"ה קשים גרים, לפי שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על משפחות מיוחסות בישראל, וגר זה שמערב את עצמו עם ישראל גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

אך במדרש איתא להיפך, תנו רבנן ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל אין השכינה שורה אלא על שני אלפים ושני רבבות, הרי שהיו ישראל כאן חסר אחד ובא גר זה והשלים נמצא גורם לשכינה שתשרה בישראל ע"כ, ולפי"ז מוכח מהך קרא ובנוחה וגו' דראוי לקבל גרים, דהלא הם גורמים שתשרה שכינה בישראל, והנה פרשה שלמעלה הימנו כתיב, ויאמר משה לחובב וגו' ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, ויאמר אל נא תעזוב אותנו וגו', א"כ לא הניחו את יתרו לשוב לארצו, ובתור הכי כתיב ויסעו מהר ה' וגו', וא"כ אי לא הוי מפסיק בין ויסעו וגו' למתאוננים והיו סמוכין תרי פורעניות שבא על ישראל אהדדי, הו"א דמשו"ה היו שני פורעניות על ישראל מחמת דקבלו את יתרו ולא הניחו אותו לפרוש מהם, רע ירוע וגו' רעה אחר רעה על מקבלי גרים דגורם שתסתלק שכינה מישראל, ולכן הפסיקו הכתוב בפרשת ויהי בנסוע וגו' ובנוחה וגו', דמכאן מוכח דהגר גורם שישרה שכינה בישראל ורשאי לקבל גרים, ולא מהאי טעמא בא שתי פורעניות עכ"ד, מבואר מזה דאי ס"ל דאיכא ה' ספרי תורות אז י"ל דמקבלין גרים, משא"כ אי ס"ל דאיכא ז' ספרי תורות אז אין מקבלין גרים.

ולכאורה חטא העגל ל"ה חטא כמבואר במד"ר במדבר פרשת חקת (פ' י"ט-ל"א) דמשה טען לפני הקב"ה הלא אמרת לא יהיה לך בלשון יחיד, לי צוית ולא להם, וכ"כ רש"י ז"ל עה"ת פרשת יתרו (פ' כ-ג) וז"ל ולמה אמר בלשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל, וז"ש למה ה' יחרה אפך בעמיק לא להן צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי עכ"ל,

אמנם כתב בספר והוכח אברהם פ' קרח (דף ק"ז), דא"א לומר דלי צוית ולא להם, דהא קי"ל דאין יוצאין מא"י לחו"ל אלא כדי ללמד תורה לרבים, וירידת הקב"ה מן השמים להארץ הוה דומה כיציאת מא"י לחו"ל, ואם איתא דרק למשה צוה איך ירד מן השמים לארץ עיי"ש, אמנם י"ל לפימ"ש בספר צנצנת מנחם (דף ע"ג), דהטעם דאסור לצאת מא"י לחו"ל משום דהשכינה הוא במערב בא"י, ולכן אסור לצאת ממקום השכינה למקום אחר עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דהשכינה הוא במערב ואמרינן דאסור לצאת מא"י לחו"ל רק כדי ללמד תורה לרבים, אז ל"ש לומר דלי צוית ולא להם וחטא העגל הוה חטא, משא"כ אי ס"ל דהשכינה הוא בכל מקום ומותר לצאת מא"י לחו"ל אפילו רק ללמד תורה ליחיד שפיר חטא העגל לא נחשב לחטא די"ל לי צוית ולא להם.

ובכן יבואר דברי המדרש, דכיון דפתח הכתוב אתם נצבים היום וגו' לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו, והיינו דהוצרכו לחדש את הברית מחמת שהברית הראשון נתבטלה על ידי מעשה העגל, ומוכח דנחשב להם לחטא, דאין לומר לי צוית ולא להם, דס"ל דהשכינה הוא במערב, ולפי"ז תפלות אבות תקנום, ולכן נתעורר המדרש כאן אי יש תשלומין לתפלה, ומשני דבאמת ליכא תשלומין ודו"ק.

ד' עו"ל, דהנה יש חילוקי דיעות אם קבלת גרים מעליותא הוא לישראל או דאדרבה איכא גריעותא בזה, דבמסכת פסחים (דף ע"ו) איתא, דלא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, הרי דגרים חביבין כ"כ דכל גליות ישראל אינו אלא בעבורם שיבואו ויתגיירו, אך במסכת קידושין (דף ע"ג) איתא, קשים גרים לישראל כספחת, הרי דקבלת גרים לאו מעליותא הוא, ובתוס' (שם) ד"ה קשים כתבו בתוך דבריהם שני טעמים למה קשים גרים לישראל, או דהגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או משום שכיון שהם מדקדיקין במצוות יותר מישראל, הקב"ה מזכיר מתוך כך עונותיהן של ישראל ח"ו עיי"ש, והאריכו בזה בספרי הדרוש.

ואיתא במסכת שבת (דף קט"ו), תנו רבנן, ויהי בנסוע הארון ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות (להבדילה מן הסמוכות לה) מלמעלה ומלמטה (בתחלה ובסוף ויהי בנסוע הארון), לומר שאין זה מקומה (שאינה ראויה לכאן דלאו בהליכות מסעות משתעי לעיל מיניה אלא בדגלים היתה ראויה

ה) עוי"ל, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מן התורה או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב מצות עשה מן התורה להתפלל בכל יום שנאמר ועבודתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכן כתב בספר המצות (מ"ע ה') עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (שם) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דר' ישמעאל ס"ל כשיטת הרמב"ם דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם דתפלה הוא מ"ע מה"ת, ומני ליה למצות תפלה בהדי תרי"ג מצות ובוזה נשלם מנין המצות, ולכן א"א לומר דלעולם בהם תעבודו הוה חובה, דא"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, ור' עקיבא ס"ל כהרמב"ן דהקרא ולעבדו בכל לבבכם אסמכתא בעלמא הוא, ומצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצות, ולכן צריך לומר דלעולם בהם תעבודו הוה חובה דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצות עכ"ד.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות ושישים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסירי) עיי"ש.

ולפי"ז לכאורה קשה ממנ"פ, אי ס"ל תפילה מה"ת והוי עשה ממנין המצוות, א"כ תקשי להחולקים דתפילה מדרבנן דלדידהו בציר להו מתרי"ג מצוות, ואי תפילה לא הוי ממנין המצוות ותפילה לאו מה"ת, א"כ קשה להסוברים דהוי מה"ת, דלדידהו טפי ליה ממנין תרי"ג מצוות, וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

אך י"ל, דאיתא במסכת ברכות (דף כ"א), מנין לברכת התורה לפניה מה"ת, שנאמר כי שם ה' אקרא הו גודל לאלקינו (כשבא

משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמר, כי שם ה' אקרא בברכה אתם הו גודל לאלקינו באמון), אמר רבי יוחנן למדנו ברכה"ת לאחריה מן ברכת המזון מק"ו, וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר וכו' עיי"ש, ועיי"ן שם בפנ"י שהאריך אי הך ק"ו הוי ק"ו גמור עיי"ש, וציי"ן למש"כ התוס' בברכות (דף מ"ח) ד"ה לפניו, ושם כתב דלמסקנא דשמעתין משמע דכל הברכות לכד מברכת המזון הוי מדרבנן עיי"ש, והאריכו בזה הפוסקים בהאי דינא, דהרמב"ם במנין העשין השמיט העשה דברכת התורה.

ובס' עיר בנימין (ח"א אות קנ"ו) כתב דמחלוקת רבי והת"ק תליא אי תורה מגילה מגילה ניתנה או חתומה חתומה ניתנה, דאיתא בגיטין (ס.) דר' יוחנן ס"ל דתורה מגילה מגילה ניתנה, (כשנאמרה פרשה למשה היה כותבה ולבטוח ארבעים שנה כשנגמרה כל הפרשיות היה מחברין בגידין ותופרין), וריש לקיש אמר תורה חתומה ניתנה, (שלא נכתבה התורה כלל עד לסוף ארבעים שנה לאחר שנאמר לו כל הפרשיות בשנה ראשונה ושניה, וקודם שכתבן משה היו סדורות לו על פה עד שכתבן) עיי"ש, דרבי דס"ל דו' ס"ת הן ולכן כתוב הסימניות, א"כ הוה כאן מקומו ושפיר יסבור דמגילה מגילה ניתנה וכתבה כאן דכאן הוה מקומו, משא"כ להת"ק דס"ל דה' ס"ת הן, והסימניות הוה לומר שאין כאן מקומו, אי יסבור דתורה מגילה ניתנה ותיכף כשנאמרה למשה נכתבה נמצא דבשעת מסע הדגלים היה כבר נכתב פרשת ויהי בנסוע והפסוק ובנוחה במקומו הראוי, ולפי"ז אח"כ כאשר סרו מאחרי המקום והוצרך להפסיק בין פורענות לפורענות היה צריך לכתבם שנית וזה לא מצינו בתורה המצויה בידינו שהוא הנתונה למרע"ה שתיכתב שני פעמים, אם לא שנאמר כי כל הפרשיות היו סדורים למרע"ה בע"פ עד כי חתומה ניתנה לסוף ארבעים שנה לא כתבה מרע"ה במקומו וכתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות עכ"ד, ונמצא לפי"ז דאי ס"ל תורה חתומה ניתנה יש ה' ספרים, ואי ס"ל דתורה מגילה ניתנה איכא ז' ספרים.

וכתב שם החת"ס דפלוגתא זו תלוי אי דרשינן סמוכין או לא, דמאן דס"ל דתורה מגילה ניתנה ולא נאמרה בפעת אחת רק ניתנה לפרקים, א"כ לא שייך למירוש סמוכין, אבל למ"ד דתורה חתומה ניתנה שפיר דרשינן סמוכין כיון דניתנה בפעת אחת עכ"ד, ועיי"ן במהר"ץ חיות יבמות (דף ה.).

ובבעל הטורים (ר"פ חקת) כתב, דלכן סמך פרשת זאת חקת התורה לבהרימכם את חלבו ממנו, לרמז דרק המחזיקים בתורת ה' יש להם מנות, דאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ עיי"ש, וכתב בספר מאמר מרדכי (פ' וירא), דזהו רק אי ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא אז י"ל דהכהן צריך שיהא חבר, משא"כ אי ס"ל דכהנים הוי שלוחי דידן אז נותנין אף לכהן ע"ה, ולפי"ז כתב שם דלמאן דדריש סמוכין וילפינן מדסמך זאת חקת התורה לבהרימכם את חלבו ממנו דאין נותנים תרומה לכהן עם הארץ, ע"כ דס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, משא"כ מאן דלא דריש סמוכין, וס"ל דנותנין תרומה אף לכהן ע"ה משום דס"ל דכהנים הוי שלוחי דידן עכ"ד.

ובזה יבואר שייכות שאלת המדרש, דכיון שאמר הכתוב אתם נצבים היום כלכם וגו' וגורך אשר בקרב מתניך וגו', ורמז להם דחביבין הם הגרים דנמנו יחדיו זה לצד כל ישראל, ומוכח דמקבלין גרים, וס"ל דאיכא ה' ספרי תורות, וס"ל תורה חתומה ניתנה, ודרשינן סמוכין, וס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, ומעתה י"ל דתפלות אבות תקנום, ולכן נתעורר המדרש כאן אי יש תשלומין לתפלה, ומשני דבאמת ליכא תשלומין ודו"ק.

דברה תורה כלשון בני אדם ויליף לה מק"ו, והק"ו הא איפרך ליה בגמרא ברכות (שם) א"כ ברכה"ת הוה רק מדרבנן, ובהא פליגי הרמב"ם והרמב"ן אי קיי"ל כר"ע או כר' ישמעאל בפלוגתא זו דדברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

ובתורת משה להחת"ס (ד"ה א"ע י"ל מאמר הנ"ל) כתב וז"ל, נקדים לפרש לשון הפסוק אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלקיכם, פירוש אתם היום במדרגה העליונה שמגיע עד ה' ממש, ועל ידי מה זכיתם לכך לעברך בברית ה' אלקיך וגו', על ידי שעשית העגל ועברת על כל הברית והאלה אשר ה' אלקיך כרת עמך היום, ונתחייבת כבר בכל האלות האלה, ועל ידי שעשית תשובה נתעלית כל כך כי מגעת עד כסא הכבוד, ומסיים למען הקים אותך היום לו לעם, פי' זאת העבירה היתה למען הקים אותך היום לעם, פי' להורות תשובה, כמו שאחז"ל במסכת ע"ז (דף ד:) לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה אלא להורות תשובה עכ"ל.

והנה האריכו המפ' לדון אי על חטא ע"ז מהני תשובה, עיין בספר כפות תמרים עמ"ס יומא (דף פ"ו:) שהביא מספר תאוה לעינים דפליגי בכך אמוראי, דא"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ורי"א עד ולא עד בכלל, דפליגי אם מועיל תשובה על ג' עבירות החמורות, דמ"ד עד ועד בכלל ס"ל דתשובה מהני על כל חטא ופשע, ואפילו פגע באמונת ה' מהני תשובה, ואידך ס"ל דרק עד לחטאים הללו מועיל תשובה ולא עד בכלל עיי"ש.

ובדרשות חוות יאיר הוסיף בזה, דזה אם עד ועד בכלל, תליא בפלוגתא אי דברה תורה כלשון בני אדם, דקיי"ל בחור"מ (סי' מ"ג סכ"ז), דהנשבע לפרוע עד הפסח צריך לפרוע קודם הפסח, דבלשון בני אדם עד ולא עד בכלל עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, א"כ מה דכתיב שובה ישראל עד ה' אלקיך, לא עד בכלל כלישנא דבני אדם, ולא מהני תשובה לעבירות החמורות, משא"כ אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, שפיר י"ל דבלישנא דקרא עד ועד בכלל עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, דכתיב אתם נצבים היום כולכם דאעפ"י שהכעסתם הרבה למקום בעונות חמורים מ"מ היה לכם תקומה ותקנה בתשובה, ומוכח דתשובה מהני אף על חטא דע"ז, דס"ל עד ועד בכלל, ולפי"ז ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז ברה"ת הוא מדאורייתא, ובהכרח דתפילה לאו דאורייתא, דאל"ה הוי טפי מתרי"ג, וכיון דתפילה ל"ה מה"ת, ע"כ דתפילות אבות תקנום, ונמצא דראוי שיועיל השלמה למי ששכח להתפלל, ולכן נתעורר בשאלה בשכח מלהתפלל תפילות הרבה אם מועיל לו תשלומין ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אמנם הרמב"ן בספר המצות סוף חלק העשין (שכחת העשין לדעת הרמב"ן מצוה ט"ו) כתב וז"ל, מצוה שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העוה"ב, וכאשר נצטוינו בברכה אחר כל אכילה כן נצטוינו בזה וכו', והעולה מזה שברכת התורה לפנייה הוא מ"ע דאורייתא עכ"ל, וכ"ה שיטת הרבה ראשונים דברכה"ת דאורייתא, עיין ברשב"א ברכות (דף מ"ח:), ובריטב"א (שם) וכן במגילה (דף י"ד:) וכ"כ בספר החינוך (מצוה ת"ל), ועיין בפר"ח אור"ח (סי' מ"ו) ובשאג"א (סי' כ"ד), אמנם החיד"א במחזיק ברכה אור"ח (שם) מסיק דהלכתא כהרמב"ם דברכת התורה הוא מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז אי אמרינן דברכת התורה לפנייה הוא מה"ת א"כ אסור לקרות כלל בלא ברכה, ולפי"ז י"ל דמשו"ה אין מפסיקין דאינו בדין שבני מתקללין ואני מתברך, משא"כ ר"ח ב"ג ס"ל דברכת התורה הוי רק מדרבנן, וא"כ שפיר אפשר לקרות התוכחה בלא ברכה, וא"כ במקום הקללות לא היו מתקנין שיברכו, וע"כ הטעם משום דאין לעשותה קוצין קוצין מקרא דמוסר ה' בני אל תמאס עכ"ד.

ומעתה א"ש, די"ל דאי ס"ל תפילה מה"ת, ובכך נשלם מנין המצוות, לפי"ז י"ל דס"ל ברכת התורה הוא מדרבנן, ואי ס"ל תפילה מדרבנן, ואינו בכלל תרי"ג מצוות, בהכרח לומר דס"ל ברכת התורה מה"ת, ובכך נשלם מנין תרי"ג מצוות.

ובשו"ת מהרי"א אסאד (יהודה יעלה) חאו"ח (סי' נ"ב אות ג') כתב, דפלוגתת הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל אי ברכה"ת הוה מה"ת או מדרבנן, תליא אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דאיתא בירושלמי מגילה (פ"ד ה"א) כתוב בתורה ברכה לפנייה ואין כתוב בה ברכה לאחריה, מה כתוב בה לפנייה, כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו, וכתוב במזון ברכה לאחריו ואין כתוב בה ברכה לפניו, מה כתוב בו לאחריו ואכלת ושבעת וברכת וגו', מנין ליתן את האמור בזה ואת האמור בזה בזה, ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שם שם לגזירה שוה (כתיב הכא כי שם ה' אקרא וכתיב הים וברכת את ה'), מה שם שנאמר בתורה ברכה לפנייה אף שם שנאמר במזון ברכה לפניו, ומה שם שנאמר במזון ברכה לאחריו אף שם שנאמר בתורה ברכה לאחריה, ופריך עד כדון כר"ע (דאמר לשונות כפולין אחיא לדרשא), כר' ישמעאל (אלא לר"י דס"ל לשונות כפולין הן דברה תורה כלשון בני אדם ולא אייתר לן דבר לגזירה שוה מנ"ל ברכה לפנייה בבהמ"ז וברכה לאחריה בתורה), ומשני קל וחומר, מה אם מזון שאין טעון ברכה לפניו טעון לאחריו, תורה שהוא טעונה ברכה לפנייה אינו דין שתהא ברכה לאחריה, עד כדון תורה (לא שמענו מק"ו אלא לברכה שלאחריה לתורה מק"ו דמזון) מזון (לברכה לפנייה מנ"ל), מה אם תורה שאינה טעונה ברכה לאחריה טעונה לפנייה, מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו עיי"ש, ולפי"ז לר"ע דיליף לה מגזירה שוה בודאי דאורייתא הוא משום דאין אדם דן גזירה שוה מעצמו א"כ קיבלה מרבו, אבל לר' ישמעאל דס"ל